

Gönderim Tarihi: 01.03.2023

Kabul Tarihi: 01.06.2023

KIZLARI NASIL YETİŞTİRELİM?: OSMANLI'DA KIZ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE ECNEBİ MÜREBBİYELER

How to Educate the Girls?: The Foreign Governesses in the Education of the
Girls in the Ottoman Empire

Tuba ÇINAR

Dr. Öğretim Görevlisi

Çukurova Üniversitesi, Rektörlük
cinartuba@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2960-6850

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Osmanlı Devleti'nin batılılaşma yolunda attığı adımlardan ve gösterdiği çabalardan bir tanesi de kadınların eğitilmesi meselesiydi. Takip edilen politikaya göre devletin ve milletin sağlam olması için kadınların iyi bir eğitim almaları gerekmektedir. Osmanlı aydınları devletin ve toplumun içinde bulunduğu kötü durumu kadınların cehaletiyle de ilişkilendirmişlerdi. Kadınlar toplumu yetiştiren kişiler oldukları için kadınların eğitilmesi toplum yararındaydı. Geleneksel eğitim artık yetersiz görülmüyordu. Fakat düşünülen yeni eğitim konusunda zihin bulanıklığı olmuştur. Kız çocuklarının mesleklesmesinden (mesleklesme?) ziyade iyi bir eş ve anne olacak şekilde yetiştirilmesini daha gerekli görenler, okullarda kızlara okutulması için hazırlanan müfredatı beğenmemişlerdir. Diğer yandan ise Batı'ya duyulan ilgi ve mevcut kız eğitiminin yetersizliğinin ortaya çıkardığı ecnebi mürebbiyeler aracılığıyla eğitim usulü eleştirilmiştir. Ecnebi mürebbiyelerin çocuklara Batı'nın değerlerini verdiği düşüncesiyle bu durum Osmanlı toplumunun kıymetlerine, milliliğine bir tehdit olarak algılanıp endişe edilmiştir. Bu dönemde diğer konularda olduğu gibi eğitimin, çocuk terbiyesinin de milli olması arzu edilmiştir. Bundan dolayı çocukların özellikle anneleri tarafından eğitilmelerinin gereği sıkça dile getirilmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı'da kız çocuklarının ecnebi mürebbiyeler tarafından eğitilmelerine dair endişe ve şikayetler ele alınmaktadır. Dönemin roman, hikâye, hatırat ve süreli yayınları ile aktüel eserlerde ecnebi mürebbiyelerden genellikle olumsuz şekilde bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı toplumda ecnebi mürebbiye etkisiyle oluştuğu ileri sürülen olumsuzlukların mürebbiyeler olmaksızın başka faktörlerin tesiriyle de gerçekleşebileceğine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Mürebbiye, Eğitim, Kız Çocuk, Batılılaşma, Osmanlı.

Abstract

One of the steps and efforts of the Ottoman Empire towards Westernization was the issue of educating women. According to the policy, women had to receive a good education for the state and the nation to be strong. Ottoman intellectuals also associated the dire situation of the state and society with women's ignorance. The education of women was for the benefit of society, as women are the ones who elevate society. Traditional education was now seen as inadequate. However, there was confusion about the new education being considered. Those who think it is more necessary to raise girls to be good wives and mothers rather

than professionalizing them did not like the curriculum prepared for girls to be taught in schools.

On the other hand, the method of education through foreign governesses, revealed by the interest in the West and the inadequacy of the current education for girls, was criticized. With the thought that the foreign governesses gave children the values of the West, this situation was perceived as a threat to the values and nationality of the Ottoman society and was worried. Therefore, in this period, it was desired that the education and upbringing of children should be national, as in other subjects. For his reason, the necessity of educating children, especially by their mothers, has been frequently mentioned.

In this study, concerns and complaints about the education of girls by foreign governesses in the Ottoman Empire are discussed. Foreign governesses were generally mentioned negatively in the novels, stories, memoirs, periodicals, and current works of the period. The aim of the study is to draw attention to the fact that the negativities that are claimed to be caused by the effect of foreign governesses in society can also occur without governesses, under the influence of other factors.

Keywords: *Governess, Education, Girl Child, Westernization, Ottoman*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Batılılaşma yolunda ilerlerken kadın eğitimi meselesini de es geçmemiştir. Bu hem Batılılaşmanın inşası hem de sonucuydu. Tanzimat'la eğitim askeri, mahalli ve özel olmak üzere üç kategoriden oluşuyordu. Kız çocuklar sadece sıbyan mekteplerinden faydalanabilmekteydiler (Çakır, 2011: 297). Daha fazla eğitim verilmesine ihtiyaç hissedilmiyor, imkân da tanınmıyordu. İdareci ve ulema zümresinden bazı kişilerin kızları evlerinde özel ders alabiliyorlardı. Tanzimat ile Batı'nın her alanda görülen etkileri Türk kadını açısından da, doğrudan ve istenilen nispette olmasa da, bazı yenilikler getirmişti (Kurnaz, 1991: 4-5). Sultan II. Mahmut'un açtığı kız okullarının yanı sıra 1843'te önce erkek hocalar, ardından Avrupa'dan getirilen ebe kadınların Tıbbiye Mektebi'nde verdiği kurslarla başlayan kadınlara eğitim faaliyetleri diğer meslek alanlarına da yaygınlaştırılmıştı (Çakır, 2011: 299). 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile her okul herkese açık olacak, cemaatler kendi kültür ve yazılarına uygun okullar açabileceklerdi. Bu bağlamda, ilk kız rüştiyesinin açılması 1858'de gerçekleşmişti (Çakır, 2011: 298; Aydın, 1985: 159; Çınar, 2018: 231).

Kız çocuklarıyla ilgili eğitim açığının kapatılması için hem devlet hem de toplum birtakım çözümler aramaya başlamışlardır. Geleneksel eğitim artık bazı kesimlerce yetersiz görülüp eleştiriliyordu. Fakat tasavvur edilen yeni eğitimin nasıl olacağı, kimler tarafından verileceği konusunda da kafa

karişıklığı ve anlaşmazlık yaşanmıştır. Kızlar iyi bir ev hanımı olmaya yönelik mi yetiştirilmeliydi yoksa erkeklerle aynı iş alanlarının kapılarının açılacağı bir eğitim mi verilmeliydi? Dönem aydınlarının yazılarından anlaşıldığı kadarıyla kadınların iyi bir eğitim almaları istenmiştir. Ancak bu eğitimin annelik ve kadınlığa gölge düşürmemesi gerekiyordu. Çünkü sağlam bir toplumun oluşmasında çocuğu yetiştiren annenin rolü çok önemlidir. Bu doğrultuda Meşrutiyet döneminde eğitimin niceliğı ve niteliğı yükseltilmeye çalışılmakla beraber ana hedef, Tanzimat döneminde olduğu gibi, iyi bir ev hanımı ve anne olacak kızlar yetiştirmek olmuştur (Burçak, 1998: 112). Dikiş, nakış, biçki, halı dokuma, makinede halı ve fanila örme gibi dersler ve dinsel ağırlıklı eğitim devam etmiştir (Çakır, 2011: 299-301; Çınar, 2018: 234).

Kızlara yönelik eğitim kurumlarının sınırlılığı ve kızları iyi bir eğitimden geçirme düşüncesi evlere “*ecnebi mürebbiyeler*” tutmak fikrini beraberinde getirmiştir. Ne var ki bazı kesimlerce mürebbiyelerin çocuklara, haliyle aileye ve topluma Batı’nın değerlerini verdiği düşünülerek mürebbiye eliyle eğitim çeşitli yönlerden tehdit olarak algılanmıştır. Nitekim Bulduker, Osmanlı-Türk modernleşmesinin Batılılaşmaya karar vermiş olmasına rağmen değerler bakımından sürekli kendisini sorguladığını söylemektedir. Batılı değerleri almak isteyenler ile istemeyenler arasında çıkan gerilim ve modernleşme krizi Batılı değerleri dışlayan toplulukların daha baskın gelmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı’nın değerleri korunduğı takdirde Batılılaşma kabul edilir görülmüştür. Mürebbiyeler toplumda değer sorunu yaratan, değerleri yabancılaştıran “*ötekiler*” olarak kabul edilmişlerdir (Ördem, 2015: 724).

Toplumların incelenmesinde yabancı kavramını bir araç olarak kullanan Bauman yabancıyı fiziksel olarak yakın, ruhsal olarak uzak kaldığını söylemektedir. Ayrıca ulusal devletlerin öncelikle düşmanlar sorunuyla değil, yabancılar sorunuyla baş etmek için tasarlandığına, yabancıyı bir tehlike olduğuna dikkat çekmektedir. Yabancı, yerli kimlik için yaşamsal olan sınırları sürekli tehdit eden “*sümüksü*” olarak görülmektedir. Bu sebeple tehlike sinyali verilmeli, yerliler uyarılmalı ve tetikte tutulmalıdır (Bauman, 2003: 83-92). Bu düşünceye uygun biçimde Osmanlı kendi değerlerini korumak amacıyla eğitim müfredatına ahlak derslerini eklemiştir. Mürebbiyelerin yaşamına katılan Osmanlı bireyleri de yabancılaşma unsuru olarak düşünülmüşlerdir. Bu esasen kültürel bir yabancılaşmaya işaret etmektedir. Temel sorun etik, ahlak ve değer sorunudur. Bauman ile benzer fikirlere sahip olan Cemil Meriç de mürebbiyeleri yabancı olarak görerek ülkeye üşüşüp istilada bulduklarını,

devrin “*mürebbiyeler saltanatı*” devri olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan anlaşılmaktadır ki mürebbiyeler toplum tarafından kabul edilmeyen, uyumsuz ve hoş gitmeyen bireylerdir (Meriç, 1981: 102). Nilüfer Göle ise bir toplumun kendi tarihinden çıkıp başka bir toplumun değerlerini almasını, başka bir tarihin ve kültürün Osmanlı toplumunda yaşanmasını “*tarihsel zayıflık*” olarak nitelendirmiştir. Zayıf tarihselliği olan toplumların insanları gelişmenin ışığında, gelişmiş bir toplumun kültürel modelinden hareketle davranış sergileyip eylemde bulunuyorlardı (Göle, 1986: 44-89-90). Yabancıların Osmanlı toplumuna girişi yerli kültürün ihlali anlamına gelmekteydi ve mürebbiyeler ne yaparlarsa yapsınlar yerli kültürün dışındaydılar. Toplum içerisinde ayırık otu gibi görülüp ötekileştirildikleri söylenebilir.

Kızların ecnebi mürebbiyeler tarafından eğitilmesi konusunda gerek dönemin yayınlarında gerekse aktüel çalışmalarda genellikle olumsuz ifadeler rastlanmaktadır. Gazete ve dergilerde ahlakı bozduklarının ileri sürülmesi ve romanlarda düşük ahlaklı kurgulanmaları bunun birer örneği olabilir.

2. NİTELİKSİZ, EKSİK EĞİTİM: OKUL ÇAĞINDA EVLİLİK

Osmanlı’da teoride kız çocukları ikinci planda gözüke de pratikte erkek kardeşleri gibi oldukça önemli bir yere sahiptirler. Özellikle yalnızca erkek çocukları olan aileler tutkulu biçimde kız çocuğu istemektedirler (Ramsay, 2015:83). Bu isteğe rağmen pratikte kız çocuklarına erkeklere olduğu kadar çeşitli olanaklar sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Erkek çocukların talim ve terbiyesi memleketin ve milletin mutluluğu için başlıca mühim işlerdendi. Erkeklere malumat, fen tahsili ve kemâlin gerekli olduğu tasdik ediliyor, bu hususta en iktidarlı âlimler usuller gösteriyorlardı. Yine onlar için çok sayıda öğretmen ve mektep bulunuyor, kitap bastırmaya, hoca seçimine, lisan öğretme yolları bulmaya çok para harcanıyordu. Bu teşebbüsler ciddi ve temelli bir şey olmaktan ziyade gösterişte bile olsa ve erkek çocukların eğitiminde de bazı kusurlar bulunsa yine de insanlarda erkeklerin talim ve terbiyesinin gerekli olduğu hakkında büyük bir fikir mevcut olduğunu ispat etmektedir (Cemaliye ve Fahriye, 1305: 7). Kızlar için ise durum farklıydı. “*Onlara âlim olmak ne lazım!*” denmekteydi. Kızların evlenmeleri durumunda evlerini idare etmeleri ve kocalarına bahane bulmaksızın itaat etmeleri yeterliydi. Tahsil gören kızlardan bazılarının kendilerine uygun olmayan işlere girişmelerinin alay konusu edilmesi ebeveynlerin kızları cahil bırakmaları için kendilerince bir sebep daha oluşturmaktaydı (Cemaliye ve Fahriye, 1305: 7).

Kız çocuklarının faydalanabilecekleri eğitim imkanlarının sınırlılığı ve iyi bir eğitim verilmemesi bazı olumsuzluklara neden olmuştur. Bunlardan biri kız çocuklarının çocuk denilecek, oynayıp, tahsil görecektir yaşta evlilik düşünmeleridir. “*Kadınlar Dünyası*”nda Türk kızları ile düzgün terbiye verilmiş başka milletlerin kızları kıyaslanarak Türk kızlarında terbiye eksikliği nedeniyle bazı zafiyetlerin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Buna göre terbiyesi sağlam ve yerinde olan milletlerde on-on beş yaşındaki kızlar yaşlarına uygun biçimde çocukça ve masum bir hayat geçirip, bahçelerde, mesire yerlerinde çember çevirirken Türk kızları (Büran, 1331: 351-353) bazen sekiz, dokuz yaşında her şeye akıl erdirmeye başlardı. En çok zihinlerini yoran konu ise erkekler olurdu. Böyle küçük yaştaki kızlar ciddi evlilikleri pek düşünmezlerdi. Muhitlerinden gördükleri terbiye gereği ahlaklarında gizli bir zafiyet hüküm sürmeye başlardı. Bu noktada yüksek ve serbest tabaka ile diğer ailelerin kızları arasında biraz fark bulunmaktaydı. Evde kapalı ve ebeveyn tarafından baskı altında bulundurulmuş kızlar daha hayalperest olurlardı. Oradan buradan, hafif-meşrep arkadaşlarından, komşu kadınlardan mülhem oldukları hayat ile zehirlendikleri için hayal güçleri kendilerini muaşakaya doğru hızla sürüklerdi. Onlar bu gizli hislerle cenkleşirlerken de etraflarında pek çok tehlike gezinmeye başlardı (Büran, 1331: 351-353). Çocukları yetiştirme yükümlülüğü ebeveynlerde olduğu için haliyle bu durumdan aileler sorumlu tutulmaktadır. Çocuk yaşta kızların evlilik düşünmeleri ailelerinden ve çevrelerinden gördükleri ve duyduklarıyla ilgilidir. “*Hanımlara Mahsus Gazete*”de de benzer biçimde kızların okul eğitimi almaları gereken yaşta evlendirilmeleri ve eğitimlerini yarım bırakmaları eleştirilmektedir. Eğitim alırken zihnin başka bir şeyle meşgul olamayacağı da söylenen yazıda özellikle kızların eğitiminin önemine vurgu yapılmaktadır (Kızların Zaman-ı Tahsili, 1311: 1). İnas mektebinin kız öğrencilerine yönelik düzenlediği imtihandan bahseden tebrik içerikli bir yazıda da kızların okuyup meslekleşmeleri yerine çeyiz yapmakla uğraşmaları gereksiz bulunmaktadır. Yazının devamında diğer milletlerin örnek alınarak kızların eğitime öncelik verilmesi ifade edilmektedir. “*Sözde kızlara mahsus mektep açıldı gördük devam edenler de var fakat kaç kişiden ibarettir*” denilerek katılımın azlığına da dikkat çekilmektedir (Âyine, 1291, 3-4).

Anlaşılabileceği üzere dönemin süreli yayınlarında kızların küçük yaşta evlendirildikleri yönünde yazılar bulunmaktadır. Ancak buradan Osmanlı’da kızların genellikle küçük yaşta evlendikleri gibi bir sonuca varmak hatalı olabilir. Alan Duben’in “*Kent, Aile, Tarih*” isimli çalışmasındaki argümanlarından biri Osmanlı’da kızların hep erken/çocuk yaşta evlendirildiği şeklinde yanlıgı olduğudur. Nitekim Osmanlı’da genç yaşta

evlilik yapıldığı ve çocuk gelinler olduğu konularını işleyen çalışmalar bulunmaktadır. Duben'e göre 1885 yılı Osmanlı nüfus sayımında İstanbul'da kadınlar 19 yaş civarında evleniyorlardı. 1905 yılına kadar bu ortalama 20 yaşa yükselmektedir (tuba.gov.tr).

3. KIZLARIN EĞİTİMİNDE ECNEBİ MÜREBBİYE

3.1. Neden Ecnebi Mürebbiye?

Osmanlı'da kızlar için eğitim imkanının sınırlı olması ve başka faktörlerin de etkisi varlıklı ve bilgili aileleri kızlarını eğitmek için evlerine ecnebi mürebbiye almaya teşvik etmiştir. Ancak bazı nedenlerle Müslüman çocuklarını ecnebi mürebbiyelerin eğitmelerinden şikâyet edilmiştir: "...bizde en ziyade şayan-ı dikkat olan mesail-i ahlakiyyeden biri de birtakım ecnebi kadın ve erkeklerin çocuklarımızı terbiyeye başlamalarıdır" (Alafranga Terbiye, 1313: 25-26). "Sırat-ı Müstakim"de Nezihe Muhlis "Terbiye-i İnas Etrafında" başlıklı yazısında mürebbiyelerin genç kızlar ve toplum için büyük bir tehlike olduklarını ve zararlarını anlatmaktadır (Ulu, 2014: 604). Halide Edib "Raik'in Annesi" isimli romanında çocuğunu kendi yetiştirmeyip mürebbiyelere bırakan anneleri eleştirerek mürebbiye elinde yetişen çocukları kukla olarak nitelendirmiştir (Küçükgörmən, 2010: 237-238). Başka bir yazıda da çocukların terbiyesinin annede olması gerektiği konusunda "lala" aracılığıyla yapılan eğitim de eleştirilmektedir. Lala, çocuğu isteyerek yahut istemeyerek her türlü kötülüğe sevk edip alıştırmaktan başka işe yaramamaktaydı. Özellikle kız çocuklarının lala eline teslim edilerek terbiye edilmesi abes görülmektedir. Kadınların terbiyesi az ise çoğaltılmıyordu fakat anne terbiyesinden ayrılmamalıydılar (İçimsoy, 2011: 56-58). Çocuğu yetiştirecek kişi anne olmayacaksa bile bu ecnebi bir mürebbiyede olmamalıydı. Osmanlı'da özellikle son dönemde devletin eski gücüne kavuşması için Avrupa'dan ilim ve fen alınması fikri hakimdir. Ayrıca toplumu yetiştiren kadınlar olduğu için kadınların eğitilmesi konusunda Batıcı, Türkçü, İslamcı fark etmeksizin tüm aydınlar ortak düşüncedeydiler. Artık Avrupa görmüş bazı Osmanlı erkekleri Müslüman-Türk kadınlarını kendilerine eş olacak denklikte görmüyorlardı. Eskiden kızların eğitimi istenmez iken artık böyle kadınlara eksik terbiyeli ve anneliğe layık olmadığı gözüyle bakılmaktaydı. İçinde bulunulan zaman, eski zaman değildi. İlerleyen yıllarda da anadili dışında başka dil bilmeyen kadınlar toplumda göze batacaklardı (Maarifin Kadınlara Lüzumu, 1292: 1). Halide Edip'in "Seviyye Talip" romanındaki Fahir'in, çocuğu asıl eğitecek kişi olan annenin eğitimini üzerine alıp, Macide'nin kocasının hayal ettiği kadın olunca modern pedagoji metotlarını oğlu üzerinde denemesi bu düşüncenin bir yansıması olabilir (Küçükgörmən, 2010: 243; Halide Salih,

1326: 87-97). Koçak, varlıklı Osmanlı erkekleri arasında evlenecekleri zaman Fransızca dil bilen kız arayanlar bile olduğunu kaydetmiştir (Koçak, 2016: 63). Ancak yine de Batı özentili ve taklitçi eşler yerine (Küçükgörmen, 2010: 84) genellikle Türk-İslam değerlerinden, inanç ve kültüründen kopmaksızın kendisini geliştirmiş, bu yönde çocuklar yetiştirecek, kocasının da gözünü, ruhunu doyuracak bakımlı, bilgili ve ilgili eşler arzulanmıştır denilebilir.

Erken Cumhuriyet dönemine ait bir yazıda çocukların mecburiyetten ecnebi mürebbiyelere bırakıldığı konusu ele alınarak Osmanlı'da da mürebbiyeler yetiştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Yazıya göre Osmanlı'nın en büyük ihtiyaçlarından biri annelerin kendisinden başka çocuğunu emanet edecek Türk bir yardımcı bulamamalarıydı. Mürebbiye adı taşıyan aile terbiyesi görmüş, sıhatten haberdar, eğitime vakıf bir zümre Osmanlı'da henüz yetişememişti. Bir kadın bütün hayatını yalnız çocuk yetiştirmeye veremezdi. İşinin ehli olan bir mürebbiye bulamazsa çocuğunu ister istemez ya terbiyesi eksik bir hizmetçiye yahut eğer çocuk daha küçük bir yaşta ise mecburen sütünesine bırakmak durumunda kalırdı. Biraz gücü olanlar mürebbiye yerine bir dadı tutarlardı. Ne var ki o cahil kadın her ne kadar sadakatle çocuğa baksa bile ciddi terbiye görmüş ve tahsili yerinde olan bir mürebbiye kadar faydalı olamazdı. Çocuk büyüdükçe daha fazla yaşadığı muhitin tesiri altında kalmaktaydı. Nasıl bir bahçıvan yabancı otlardan bahçesinin güzelliğini korumak için daima onlarla mücadele eder ve diğerlerini kurtarmaya uğraşır ise insanlar da o küçük taze fidanlara zararlı huyları terk ettirmeye gayret etmeli muhitin kötü tesirinden onları korumalıydı. Batı'da bu ihtiyaç daha önceden hissedildiğinden mürebbiyeleri hatta nevadeleri yetiştirecek dadılara mahsus mektepler oluşturulmaktaydı. En iyi aile kızları orta tahsillerini ikmal etmiş oldukları halde bu mesleği küçümsemez memnuniyetle yabancı evlerde geçinir, hiç tanımadıkları bir ailenin yavrularına şefkatle dadılık ve mürebbiyelik yaparlardı. Osmanlı'da mürebbiyelik edebilecek zümre ise bu mesleği kendi fikirlerince pek hakir görürlerdi. Şark'ta hatta İstanbul'da bile pek çok Türk ailesi bu ihtiyaçlarını giderecek birini bulamadıklarından ecnebilere başvurup yavrularını onlara teslim etmek mecburiyetinde kalıyorlardı. O zamanda çocuk ecnebi muhiti ve ecnebi etkisinde yetişmeye mahkûm oluyordu. Bu nedenle aileler Türk mürebbiyelere hizmetçi gözüyle bakmamalıydılar (P. Z., 1926: 4-6).

Mevcut eğitim eleştirilirken bunu iyileştirmeye yönelik fikirler de ileri sürülmüştür. İnas mekteplerindeki eğitimin yetersizliğinden, gerekli gereksiz dersle yorulan genç yaşlara ahlak ve fazilet sevgisi verememesinden

şikayet edilen bir makalede bu durumdan mürebbiyeler sorumlu tutulmaktadır. Mürebbiyelik gibi mukaddes bir görev cahil kadınlara verildiği takdirde kızlar bu sevgiyi duyamayacaklardı: “*Terbiyenin manasını anlamaktan aciz bir kadıncağız, yüzlerce çocuğa mürebbiye! Ne garib!?!..*”. Bu nedenle Maarif Nezareti mürebbiye seçiminde çok fazla endişe duyup dikkatli olmalıydı. (Nusret, 1335: 87-88). Nitekim bazı yazılarda mürebbiyelerde bulunması arzu edilen vasıflar sıralanmıştır (İnas Darülfünununa Duhul Şeraitinin Tebdili, 1334: 54).

3.2. Etkiler ve Endişeler

3.2.1. Dil, Din, Kültür, Kıyafet

Osmanlı’da özellikle konak ailelerinin mürebbiye tutmaktaki temel amaçları çocuklarının Avrupa dillerini öğrenmeleriydi. Çocukların yabancı dil bilmeleri çok önemliydi ancak bu yolla Türk-Müslüman anlayışına, kültürüne, değerlerine uymayan Avrupa’nın kötü adet ve ahlakının da çocuklara geçmesinden endişe edenlerin olduğu görülmektedir. Bir yazıda mürebbiyelik uygulamasının bir yandan millete dokunurken diğer taraftan dil ve din üzerinde kötü tesir bıraktığından bahsedilmektedir (Alafranga Terbiye, 1313: 25-26). Avrupalı mürebbiyeler çocuklara dil öğretirken kendi dinlerinden anekdotlar da vermekteydiler. Bu durum eskiden beri terbiyenin esası olan İslam dini ve Osmanlı ahlakı için zararlı bulunmakta ve İslam’a karşı nefret ve ön yargı oluşturmaktaydı (Abdüssettar, 1313: 45). Bu nedenle henüz dinini, mezhebini, hatta ana dilini öğrenmemiş bir çocuğun ecnebi mürebbiyelerin eline teslim edilmesi İslamiyet ve insaniyete uygun görülüyordu. Kendi para ve arzularıyla çocuklarını “*fesad-ı ahlaka*” sevk eden babalar helak olacaklardı (İclal, 1313: 28-29). “*Alafranga Terbiye*” isimli bir makalede de çocukların ana dillerini öğrenme yaşı öncesinde onlara yabancı dil eğitimi verilmesinin sakıncalarından ve mürebbiyelerde olması gereken niteliklerden bahsedilmektedir. Mürebbiyeler tarafından yetiştirilmiş olan dönemin entelektüellerinden Fatma Aliye Hanım da çocuk eğitiminde aile ve mürebbiye konularına değinmektedir. O, Fransızca öğretme, talim ve tahsil ettirme düşüncesiyle kızlara acayip ve tuhaf bir terbiye verildiğini ve bunun inkar edildiğini, ailelerin kızlarının mürebbiyelerden neler öğrendiklerine dikkat etmediklerini yahut farkında olmadıklarını ileri sürerek “*...kızcağızlar Fransa tarihini mükemmel biliyor da tarih-i İslâm’dan bihaber!*” (Koçak, 2016: 62-63) demektedir.

Necmeddin Sadık ise kızların ecnebi mürebbiyeler tarafından eğitilmelerinin ya da yabancı okullara gönderilmelerinin kafa karışıklığı ve kültürel ikiliğe neden olduğunu ifade etmektedir (Sadık, 1334: 82-83; Sadık,

1917: 15-16). Bu durum çocukların milli değerlerle yetişmelerine engel görülmekteydi. Çocuklar aldıkları eğitim sonrasında kendi değerleriyle karşılaştıklarında sıkıntı yaşıyorlardı. Bunlar içerisinde bir grup vardı ki hem aldıkları terbiyeden istifade edememişlerdi hem de muhitlerini terk edemeyecek kadar bağlı olduklarından zihin bulanıklığı ile intihara yönelebiliyorlardı (Akagündüz, 2012: 239). Bazen mürebbiyeler kızlara Avrupa'ya, kendi kültürlerine ait bir şey öğretme niyetinde olmasa bile “örtük öğrenme” biçiminde çocuklarda değişimler olmaktadır. Mürebbiyeler bizzat varlıklarıyla Avrupai giyim ve alafranga yaşam tarzını beraberlerinde getiriyorlardı. Ecnebi mürebbiyenin yetiştirdiği kız çocukları şapka takıyor (Cemal, 1313: 29), Avrupai elbise giyiyor sonra onlar gibi davranmaya, yaşamaya başlıyorlardı. Yani düşünsel değişim fiziksel değişimi getirdiği gibi fiziksel değişim de değerler değişimini getiriyordu. Bu konuda arşivde de çeşitli belgeler görmek mümkündür. Yaşları 5 ila 15 arasında değişen Müslüman kız çocuklarının şapka giydirilerek gezdirilmeleri nedeniyle ailelerine uyarıda bulunulmuştur (DH.EUM.VRK., 3/36, (19.06.1328); DH.EUM.VRK, 3/39, (23.06.1328); DH.EUM.VRK, 3/50, (27.06.1328); DH. EUM.THR., 35/45, (26.05.1328); DH. EUM.THR. 35/66, (28.05.1328), DH.MUI., 96/38, (12.05.1328), DH. EUM.THR., 97/86, 27.07.1328).

“Hanımlara Mahsus Malumat”ta Fahrünnisa isimli bir hanım da ecnebi mürebbiyelerin topluma olumsuz etkileri ve kendi değerlerimizden uzaklaştırmaları konularına değinmiştir. Onun, Osmanlı çocuklarını alafranga terbiye etmek aleyhindeki yazısı kendisi gibi düşünen, kendisiyle aynı endişeleri yaşayan kişilerin de bir ifadesi olmuş gözükmektedir. Bu yazıdan memnun olan bazı kişiler bunu dile getirirlerken kendi düşüncelerini de ilave etmişlerdir. Örneğin Abdüssettar terbiyenin esasının İslam dininde ve Osmanlı adap-ahlakında olduğunu söyleyerek çocukların ecnebi mürebbiyeler tarafından terbiye edilmelerini dönemin modası olarak değerlendirmektedir (Abdüssettar, 1313: 45). Öyle ki bir çalışmada II. Meşrutiyet döneminde İstanbul’da hizmetçisi, aşçısı hatta mürebbiyesi olmayan ev kalmadığı yazılmaktadır (Akdağ, 2016: 65). Mürebbiyelerle ilgili çekinceler arasında kültürel yozlaşma da vardı. Çocuklar kendi kültür ve inancına ait değerleri öğrenmeden Batılı değerlerle karşılaşılıyor, Türklüğü aşağılıyorlardı. Hayriye Melek isimli bir hanım yabancı mürebbiye elinde eğitilen çocukların vatan sevgisinden mahrum ve Türk kültürüne uzak kalacaklarını söylemektedir (Melek, 1325: 522). Bunlar önemsiz gibi görünse de öyle değildi. Kız çocuklarının fikri, hissi zehirleniyor, kendi dini terbiyelerini göremiyorlardı. Böyle yetişen kızların anne olduklarında çocuklarına ne gibi fikir ve hissiyat verecekleri endişesi vardı (Cemal, 1313:

29). Ecnebi mürebbiyelerin etkisi çocuklarla bitmiyordu. Mürebbiye elinde yetişen çocuklardaki değişim ailenin en küçüğünden başlayıp yetişkinine kadar sirayet ediyordu (Alafranga Terbiye, 1313: 25-26). Ayrıca alafranga terbiyeyi veren Frenk mürebbiyeleri değil, modist kadınlardı (Alafranga Terbiye, 1313: 25-26). Dahası, Müslüman Osmanlı evine Fransızca muallimi, piyano hocası, mürebbiye gibi sıfatlarla alınan Avrupalı kadınların evin düzenini bozacak işlere kalkışmalarından da çokça şikayet edilmiştir (Karakışla, 2014: 107).

3.2.2. Mürebbiyelerin Yetersizliği, Zayıflayan Çocuk-Ebeveyn Bağı

Mürebbiyelerin eleştirildiği konulardan biri “*akademik yetersizlikleri*” idi. Müslüman Osmanlı hanelerine “*mürebbiye*” sıfatıyla alınmış olan Avrupalı kadınların çoğunu, yolu bir şekilde İstanbul’a düşmüş insanlar oluşturuyordu. Bunların haylice fazla sayısında eğitimlik veya öğretmenlik vasıfları bulunmuyordu. Hatta bazılarının öğretmeleri gereken lisanlara aşinalığı dahi yoktu. Ancak, Avrupalı olmaktan başka bir yeteneği olmayan liyakatsiz çok sayıdaki kadın Osmanlı konaklarında el üstünde tutuluyorlardı. Avrupalı “*mürebbiye*” veya “*muallime*” bulunamadığında ise Avrupa lisanlarına aşına olan Osmanlı gayrimüslim kadınlarına müracaat edilmekteydi (Karakışla, 2014: 104-105). Cemil Meriç “*Bir Facianın Hikâyesi*” adlı eserinde ülkeye mürebbiyelerin üşüşüğünü, bunun “*gerçek bir istila*” olduğunu, bilgilerinin kıt, öğretme kabiliyetlerinin olmadığını, yaptıkları işin öğrencilere kendi anadillerini öğretmek olup onu da düzgün öğretmediklerini söylemektedir (Ulu, 2014: 604; Ördem, 2015: 727). Bu şekilde niteliksiz mürebbiyelerin Müslüman hanelerine girmesinde İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile yaşanan radikal dönüşüm sürecinde “*Hizmetçi İdârehâneleri*” ismi altında çeşitli hizmetçi, arabacı, dadı, mürebbiye, muallim ve muallime bulma ajanslarının kurulması da etkili olmuştur. Hizmetçi İdârehânelerinin hem hizmetçiyi tutan işverenden, hem de kendisine iş bulunan hizmetçiden komisyon almaları işin ticarete dökülmesine neden olarak niteliği arka planda bırakmıştır (Karakışla, 2014: 107). Üstelik Müslüman Osmanlı kadınlarından çok azı yabancı dil bildikleri için evlerine muallime veya mürebbiye olarak aldıkları kadınların bilgi ve tecrübelerini denetleyemiyorlardı. Bu konuda Amerikan Kız Koleji mezunu olan “*Hanımlara Mahsus Gazete*”de yazan Gülistan İsmet isimli bir hanımın başından geçenler güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu hanımefendi büyük bir konağa ziyarete gittiğinde evin hanımı, yeni aldıkları muallimin de İngilizce bildiğini söyleyerek onu dil bakımından yoklamasını istemiştir. Muallim, Gülistan Hanımın İngilizce ve Fransızca sorularına zar zor cevap

verip mahcup olarak bir bahane ile ortamı terk etmiştir. İki üç gün sonra da işten çıkarılmıştır (Karakışla, 2014: 103-104). Aydınlarından Sâmîha Ayverdi de mürebbiyelerin tek özelliklerinin Avrupa doğumlu olmaları ve sıradan bu insanlara mukaddes bir mahlûk gibi saygı gösterildiğini anlatmaktadır. Ayrıca mürebbiyelerin “*canlı tehlike*” olduğunu ve taşıdığı bakterilerden bol bol rastgele etraflarına saçtıklarını ifade etmektedir (Ulu, 2014: 604). Mürebbiyelerin yetersizlikleri konusunda Halide Edip’in “*Seviyye Talip*” isimli romanında ecnebi mürebbiyelerin pedagojiden yoksunluklarına değinmesi de önemlidir. Edip’in romanına göre mürebbiyeler oyun yaşındaki çocuklara katı tutum sergilemekteydiler. İngiliz mürebbiyesi elinde yetiştirilen Seviyye isimli bir çocuk mürebbiyesinin katı tutumu ve eğitiminden sıkılmaktadır. Halide Edip, ecnebi mürebbiyelerin çocuğu en doğal hakkı ve temel ihtiyacı olan oyundan mahrum ederek eğitimden soğutmalarını eleştirmektedir (Küçükgörmen, 2010:238).

Ecnebi mürebbiye ile eğitimin belki de en olumsuz etkilerinden biri çocukların ebeveynleri ile bağ kuramamaları, iletişimlerinin zayıflamasıydı. Konak eğitimi verilmiş olan Fatma Aliye Hanım, Ahmet Midhat Efendi’ye yazdığı mektuplarından birinde kendisini büyüten, yetiştiren bacı, dadı ve halayıkları hatırlarken, anne ve babasını bir türlü anımsayamadığından bahsetmektedir (Küçükgörmen, 2010:238-239). İbtidai tahsilini bir hanım nineden almış olan Sadiye isimli bir hanımefendi de terbiyesine gereken itinanın gösterilmediğinden yakınarak mürebbiye tutma anlayışını eleştirmektedir. Sadiye Hanıma göre mürebbiyeler yeterli donanıma da sahip değillerdi ve çocuğu hayata hazırlayamıyorlardı: “*O zavallı yavrucakları büyütme, onlara yaşamayı, bilmeyi, vâzifeyi, vâlideliği öğretmek ve birtakım bî-çâreleri ahlâksız mürebbiyelerin elinden kurtarmak lâzımdır*” (Sadiye, 1329: 3). Mehmet Fahrettin, mürebbiyelerden ve misyoner okullardan eğitim alan kızların Batılı gibi davrandıklarını ve ailelerinden, ülkelerinden uzaklaştıklarını şöyle anlatmaktadır (Fahrettin, 1335: 236; Çınar, 2018: 237):

...İşte bugünkü (feministler), garb misyonerlerinin bir asırlık mahsulül-i mesâisi!... İnkıaptan az evvel İstanbul’da küberadan bir zatın yetişmiş nur topu gibi iki kerimesi mürebbiyelerden aldıkları terbiye ve misyoner mektebinde ettikleri tahsilin netice-i medeniyet (!) perverânesiyle âşiyâne-i pederi terk ederler. Zavallı peder ciğerparelerinin ardına düşer. Belgrad’da bir otelde bulur. Avdetlerini hüngür hüngür ağlayarak rica eder. Mümkün değil bu ateşin yaşları matmazellerin kalbine tesir etmez. “Biz Paris’e gidiyoruz. Siz bizi İstanbul için değil, Paris için büyüttünüz. Paris terbiyesi verdirdiniz. Paris tahsili ettirdiniz!” cevabından başka bir söz alamaz....

3.2.3. Ahlaki Yozlaşma

Mürebbiyelerle ilgili eleştiri ve endişelerin yoğunlaştığı bir başka konu “*ahlaki yozlaşma*” olmuştur. İctihad yazarlarından T. Nahid bu konuda şunları söylemektedir:

Şimdiye kadar yüksek tabakadan Osmanlı kızlarına Avrupa eğitimi adı altında yutturulan “Montr Martre” ahlaksızlığından başka bir şey değildi. Bazı bilgisizler, yoz ahlak sahipleri, vatansızlar ve ailesiz serseriler, en kibar, en zengin ailelerde mürebbiyelik sıfatıyla bulunarak kızlarımızı yoldan çıkarıyorlar ve onlara Avrupa eğitimi adı altında züppelik öğretiyorlardı. Batı edebiyatı diye okuttukları bazı kitaplar ise edepli herkesin okumaktan utanç duyduğu sapkın, baştan çıkarıcı hezeyanlardı. Arada sırada iyi eserleri okusalar dahi bunlar da kendi seviyelerinden oldukça yüksek olduğundan sindirilmesi zor olan kitaplardandı (Bulut, 1999: 157; Çınar, 2018: 292).

Toplumun düşünceleri mi romanlara yoksa romandaki düşünceler mi topluma yansımış yahut da her iki etkileşimde mi söz konusu net cevabı bulunmamaktadır. Ancak kesin olan şey bazı kişilerin mürebbiyelerin “*düşük ahlaklı*” olduğuna dair fikirleridir. Hem dönemin yazılarında hem de aktüel telif çalışmalarda, romanlarda ve hikayelerde mürebbiyeler genellikle “*düşük ahlaklı*” tasvir edilmişlerdir. Ahmet Midhat Efendi'nin “*Felâton Bey'le Râkım Efendi*” adlı romanının kurgusu Fransız mürebbiye Jozefino ile evin reisi Rakım Efendi arasında yaşanan duygusal ilişkidir. Mürebbiyelere o dönemin aydın ve düşünürleri, yazarları, çizerleri tarafından nasıl bakıldığına bir diğer örneği Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın çalışmalarıdır. D. Kandiyoti, Gürpınar'ın yapıtlarının neredeyse tamamında alafangalılığı eleştirdiğini, alafangalılığın aile hayatı özellikle de kadınlar için sonuçlarını tasvir ederken herkesten ileri gittiğini söylemektedir. “*Mürebbiye*” romanında Fransız mürebbiye Angele'in moda uğruna geleneksel Osmanlı konağına getirilmesiyle aile onuru ve saygınlığının tamamen tehlikeye atılması, ahlaki çöküntüden bahsetmesi onun bu konudaki kaygısını derinleştirmektedir (Kandiyoti, 2011: 155). Anjel, annesi de fahişe olan Parisli bir sokak kadınıdır. Sevgilisinin peşine takılarak İstanbul'a gelmiş, ancak onu aldatınca ortalıkta kalmıştır. Karanlık bir geçmişi olmasına rağmen kendisini ahlâklı, dindar ve namuslu tanıtarak biraz da sakin bir hayat yaşamak gibi düşünceyle Dehri Efendi'nin konağına mürebbiye olmak istemiştir. Sırf Fransız olması onun bu isteğinin gerçekleşmesinde tek başına yeterli olmuştur. Hakkında hiçbir araştırma yapılmaksızın bir hayat kadını ailenin çocuklarını eğitmek üzere eve alınmıştır. Bu durumun sakıncaları kısa zamanda kendisini göstermiştir: Anjel bir yandan çocuklara Fransızca öğretirken Batı kültürünü de vermiştir. Diğer taraftan da güya artık bıktığı,

yorgun olduğu fuhuş hayatına konak içerisinde geri dönmüştür. (Gürpınar, 2001: 23-100 :). Ecnebi mürebbiyelerden bahsedilen bir makalede Anjel'in eve girmesiyle aile içerisinde huzursuzluk başladığı, mürebbiyenin “*ailenin erkeklerinden ayartmadığı ve yatak odasına almadığı kimse kalmayıp*” hepsini birbirine düşürdüğü söylenmektedir (Esen, 1991: 603-604). Böyle örnekler mürebbiyelerin ahlaklı olup olmadıkları kararının cinselliğin meşruiyeti üzerinden verildiğine işaret etmektedir. “*Ayartma*” ve “*yatak odasına almadığı kimsenin kalmaması*” gibi ifadelerin kadın üzerinden anlatılması ise ahlakı kadınlara mahsus bir nitelikmiş gibi göstermektedir. Bu kurgular ecnebi mürebbiyelerin kız çocuklarına ve topluma zarar verdiği fikrini kuvvetlendirmek için yapılmış olsa gerektir.

Konunun başlangıcında çoğu kadının sırf Fransız oldukları için mürebbiye olarak evlerde istihdam edildiklerinden bahsedilmişti. Bunların sahte mürebbiyelik belgesi düzenleyerek aileleri kandırdıkları ileri sürülmektedir. Kimi zaman da aileler böyle bir belge görme talebinde bulunmamışlardır. Karakışla'nın anlattığına göre Dil öğretme bilgisi bir tarafa henüz yabancı dil konuşamayan ibtidâi sınıftaki yarı İngiliz yarı Rum bir aileye mensup iki kardeş bir ara mektebi terk ederek Müslüman hanelerinde muallimelik yapmışlardır. Bunu haber alan diğer arkadaşları hayrete düşerek İngilizce ile Fransızcanın yalnız mabâdillerini görmüş bu iki kardeşin nasıl muallimelik ile para kazanmakta olduklarını, ne okuttuklarını bir türlü anlayamayıp onlara sorunca kendilerine gülerek şu cevap verilmiştir: “*Bizi kim imtihân edecek ki, ne okuduğumuz, ne bildiğimiz anlaşılınsın. Diplomayı zâten arayan soran yok*”.

Osmanlı'da kız çocuklarının ve ailelerinin ahlaki gelişimlerini kötü yönde etkilediğinden, yetersizliklerinden şikayet edilen ecnebi mürebbiyeler gerçekte mürebbiye olmayan bu kişiler olabilir. Ahmet Midhat Efendi “*Mesâil-i Muğlaka*” adlı eserinde bu konuya temas ederek aileleri uyarmaktadır (Okay, 1989: 311):

Dostlara nasihat ederim ki hanelerine muallime alacakları zaman Fransa Maarif Nezareti'nin muallimliğe mahsus olan şehâdetnâmesini arasınlar. Hatta böyle bir şehâdetnâme ibraz olunduğu zaman bile sahte bir şey olmasından emin olmak için Fransa konsülatosuna müracaat külfetinden kaçınmasınlar. Ve illâ muallime diye bir kokot veyahut mütekaid bir aktrisi hanelerine almak ihtimali hiç de istib'ad olunamaz.

Ahmet Midhat Efendi ecnebi mürebbiyelerin Müslüman-Türk çocukları için ortaya çıkardığı mahzurları bilmesine rağmen yine de onların varlığını gerekli görmüş gözükmektedir. Sadece Fransızca öğrettiği için değil aynı zamanda bir ilkokul öğretmeni olarak da buna ihtiyaç olduğunu

düşünmektedir. Ahmet Midhat'a göre iyi bir ecnebi mürebbiyenin vereceği bilgiyi dönemin resmi okullarının hiçbiri verememektedir. O, şöyle devam etmektedir (Okay, 1989:314):

Maahâza bu mahzur cidden men edilebilirse muallimelik diplomasını dahi bihakkın hâiz olmak şartıyla etfali bir muallimeye teslim etmekteki menfaat inkar olunamaz. Muallimelik diplomasını bihakkın hâiz olan muallimeye dedik. Bu sözüümüzde ısrar ederiz, zira birçok eski kokotların, eski aktrislerin muallimelik için Rusya ve Romanya ve sâireye döküldükleri gibi İstanbul'u dahi ihmal etmediklerine yakînımız vardır. Fransa Maarif Nezareti tarafından muallimelik diplomasını haiz olmakla beraber bundan evvel hizmet etmiş oldukları yerlerden hüsn-i hallerine dair şehadetnameleri haiz olan kâmil muallimelere, mehâzirin def'i hususundaki emniyetle, evladı tevdide muhakkak olan menfaati hiçbir sâhib-i temyiz inkar edemez. Çünkü bunlar maarif-i iptidaiyede ve bilhassa ilm-i eşyada tedris kuvvetini bihakkın haizdirler. Bunların âdi muhasebesi bile çocuklar için bir mükemmel ilm-i eşya dersi yerine kaim olur.

Bir çalışmada işini düzgün yapan, pedagojik metotlara uygun eğitim veren olumlu mürebbiyeler de olduğu ifade edilmektedir. Bunun bir örneği Halid Ziya'nın Aşk-ı Memnu romanındaki "de Courton"dur. O, mürebbiye olmanın ötesinde, öksüz kalan çocuklara annelik hissini de vermeye çalışmaktadır (Koçak, 2016: 69).

Toplumdaki değişimden Avrupa'dan getirilen mürebbiyeler öyle sorumlu tutulmuş ve durumdan çok fazla endişe edilmiş olmalı ki konu padişaha kadar gitmiştir. 1901 yılında II. Abdülhamit döneminde bu hususta bir irade (Koçak, 2016: 62) yayınlandığı görülmektedir. İradede Avrupalı ve yerlilerden ahlaksız ve uygunsuz birtakım Hıristiyan kadınların mürebbiye namı, sütana sıfatı yahut farklı surette İslam hanelerine alınarak Müslüman çocukların bunların terbiyesine bırakıldığından ve bu durumun bazı sakıncalarından bahsedilmektedir. Çocuklar çoğunlukla Hıristiyan mekteplerine verilerek kendi din ve mezheplerinin adab ve gereklerini kazanmaktan ve tahsilden mahrum edilmekteydiler. Ayrıca Müslüman kız çocukları araba içlerinde ve mürebbiye elinde orada burada hatta Hıristiyan mahalleleri arasında İslam adabına ve mahremiyete aykırı şekilde ve kıyafette açık saçık gezmekteydiler. Bu durumun normal olmadığını savunan II. Abdülhamit, kendini bilen Hıristiyanlarca bile bu halin bir eleştiri sebebi olduğunu söylemiştir. Mal, can ve ırz emniyeti demek olan "hürriyet" öyle bir hal almıştı ki İslamiyet'e tamamen aykırı şekilde sefahatperestlik ve serbestlikten başka bir şey ifade etmiyor denilse yeriydi. Halbuki Cumhuriyet ile idare edilen Amerika'da bile dinler serbest bulunduğu halde

dine riayetsizlik gösteren yahut bir milletin namusuna tecavüz edenler hükümet tarafından men edilmekteydiler. Şayet hükümetin dikkatinden kaçıp menine gidilmezse o zaman halk en şiddetli muameleye teşebbüs ederdi. Bundan dolayı böyle durumlar karşısında asla sessiz kalınmayacağından kanun ve terbiye dairesinde bunun engellenmesi için hükümetçe ve zabıtaca bir tedbir alınarak din, adap ve terbiyeye muhalif olan kötü hallere son verilmeliydi (BOA., İ.HUS., 89/35, (22-03-1319). 10 Temmuz 1901 tarihli bir belgede de padişahın bu konudaki iradesinin çeşitli bakanlıklara gönderilmesi ifade edilmektedir (BOA., BEO., 1687/126472, (23-03-1319). 1 Mart 1906 tarihli bir başka belgede on, on iki seneden beri Beyoğlu'nda Şişli Büyükdere caddesindeki bir hanede 6-7 yaşlarında, on-on beş kadar çocuğa mürebbiyelik yapmakta olduğu halde mahalli polis merkezi tarafından ruhsatı resmiye alınması isteği üzerine bu konuda arzuhal vermiş olan Osmanlı tebaası, Latin cemaatinden Mari binti Carlo'nun ne gibi dersler vermekte olduğunun anlaşılması için ders programı ve ne gibi şahadetnameye sahip olduğuna dair bilgi istenmiştir. (BOA. MF. MKT., 899/33, (16.10.1323). 18 Teşrinisani 1917 tarihinde de askeriyeye mensup olanların ikametgahlarında hasım devletler tebaası ile siyasi ilişkilerimiz olmayan hükümetler tebaasının mürebbiye ve hizmetçi ve sair sıfatlarla istihdam olunması veya birlikte aynı binada ikamet edilmesinin askerlerin güvenliğinin muhafazası için yasaklandığından bahsedilmektedir (HR.SYS, 2443/37, (19-11-1917)).

4. ÇOCUK EĞİTİMİNDE MİLLİLİK

Ecnebi mürebbiyelerle eğitim hakkında dönemin süreli yayınlardaki bir makalede Fransızların çocuk eğitiminde başarılı oldukları ve her milletin terbiyesinin kendisine özgü olduğu üzerinde durulmaktadır. Fransızlar çocuk eğitimine yakın ilgi duyan ve iyi çocuklar yetiştirmeye gayret gösteren bir millettir. Çocuk terbiyesinde önemli adımlar atarak, nerede bir gelişme varsa takip edip uygulayarak pedagojiyi oluşturmaktaydılar (Alafranga Terbiye, 1313: 25-26). Yazıda Osmanlı'da pedagoji ilmi ve çocuk gelişimiyle alakalı ciddi çalışmalar bulunmayışından yakınılmaktadır:

“Hatta bizde de pedagoji fennine intisab arzu edip de tekmil edenler bulunmuş olsa ihtimal ki bu yolda ki müellifatımız ziyadeleşirdi. Halbuki bizde bu bahse layık vechle ehemmiyet verilmemektedir (Alafranga Terbiye, 1313: 25-26).

Bu nedenle Avrupa'yı taklit etmek yerine Türk-İslam anlayışına, ahlakına uygun biçimde çocuk eğitimi konusunda bir eser hazırlanması önerilmektedir (İkbal, 1313: 41). Böylece bir tarih, pedagoji yazmak isteyen

kişi Fransız eserlerine koşmak zorunda bulunmayacaktı. Avrupalılar daha önceki zamanlardan iktibas ettikleri ulum ve fünunu öylece bırakmamışlar, çalışıp, ıslah edip meydana birtakım yeni şeyler koymuşlardı. Osmanlılar da ecdatlarının yadigâr bıraktığı âsârın, çığırların ıslahına, terakkisine çalışmalı, Avrupa'yı taklit etmemeliydiler (İkbal, 1313: 41). Çünkü hiçbir milletin terbiyesi bir diğer milletin terbiyesine uymazdı. Müslüman çocuklarının ecnebi mürebbiyelerin terbiye ve eğitimine bırakılmasına karşı olan İkbal Hanım milletlerin ahlakı birbirinden farklı olduğu için terbiyelerinin de farklı olması gerektiğini söylemiştir. Bir milletin terbiyesi diğerine uymadığı için Avrupalılar pedagoji eğitiminde âdet ve ahlaklarını bir araya getirip uygulayarak çocuklarının maddi manevi terbiyesine dikkat ediyorlardı. Nasıl ki bir İngiliz bir Fransız'a benzememekteyse, İslam'ın hükümleri ve Osmanlı'nın adetlerinin de Avrupa'dan ne kadar farklı olduğu ortadaydı. Bir İslam çocuğunu Hristiyan, bir Türk çocuğunu Frenk göstermek çocuğu terbiye etmek olmuyordu (İkbal, 1313: 40-41). Bu sebeple okullarda okutulmakta olan ve hafızalara kaydedilen Volter, Hugo, Rousseau gibi ecnebi yazarların eserleri yerine İbn-i Sina, Farabi, İbn-i Batuta, Fatıma binti Abbas gibi pek çok İslam âlimlerinden tercüme edilen eserlerin okutulmasının insanlar arasında millet sevgisi ve İslam birliği oluşturacağı, kalplere daha çok tesir edeceği söylenmektedir (İkbal, 1313: 48-49). Dergilerde Avrupalıların pedagoji anlayışlarının, eğitimlerinin kökeninde İslam'ın bulunduğu savunulmuştur. Bir makaleye göre Avrupa'nın eğitimde ilerlemesinde İslam kurallarının uygulanması etkiliydi. Tarihe bakıldığında bu görülebilirdi. Bundan dolayı Osmanlılar İslam-Osmanlı anlayışı çerçevesinde milli terbiye ve genel ahlakı temel alarak bir pedagoji ilmi geliştirmeliydiler. Avrupa'nın taklit edilmesine gerek yoktu (İkbal, 1313: 41).

Ecnebi mürebbiyelerle eğitim konusundaki bütün çekince ve eleştiriler sonrasında akla acaba mürebbiyelerin hiç faydası yok muydu yahut Avrupa'dan neler alınıp, neler alınmamalıydı gibi sorular gelebilir. İzmir'den Hasan Maksudzade Muhammed Cemal Bey, Fahrunnisa Hanım'ın makalesinin pek isabetli fikirler içerdiğini söylediği yazısında kendi düşüncelerini ilave ederek bu konuya temas etmektedir. Ona göre Osmanlılar maddi ihtiyaçları gereğince Avrupalılardan bazı şeyleri iktibas etmeye mecburdular. Çünkü onlar gayretleri sonucunda rahat geçinmeye başlamışlardı. Fakat iktibas meselesi pek çok suiistimale uğrayıp Avrupa medeniyeti etkisi altında halk onların sefaletlerini, kötü huy ve hallerini de almaktaydılar (Cemal, 1313: 29). Bir yazıda da Avrupalıların ilim ve fenninin alınıp ahlak, âdâb ve âdetlerinin alınmaması tavsiye edilmektedir. Yazıya göre Osmanlılar ile Avrupalılar arasında büyük farklar vardı. İlim ve

sanayideki gerilikten kaynaklı medeniyet bakımından onların seviyesine hala ulaşamamıştı. Ancak ahlak bakımından onlardan daha kusursuz ve üstündüler. Eğitim her yerde bir iken, adet ve milli adab her memleketin iklimine ve halkının tabiat ve dini inancına göre farklılık göstermekteydi (Abdüssettar, 1313: 45). Bu düşünce Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımını hatırlatmaktadır. "Yeni fikir" denilen şey bir milletin değerlerini, benliğini kaybetmemek, şeklen ve yaşam biçimi bakımından Avrupalılara benzememektir. "Yeni fikir" şık şık şeyler, son moda elbiseler giymek, çocuklarını Frenk biçiminde giydirmek, gezdirmek herkes ibadethaneye giderken onları gazinolara, kahvelere, tiyatrolara göndermek, dinin belirlediği mahremiyet sınırlarına riayet etmemek kendi tarik ve lisanını öğrenmeden ecnebi lisanını öğrenmek, milletin genel ahlak kurallarını Frenk mürebbiyelerine "cahil birtakım hizmetçiler eline" teslim etmek, Avrupa'nın seyyiat-ı ahlakına riayet etmek demek değildi (İkbal, 1313: 41). Ancak atlanan nokta Batı'nın ilim, bilim, dil ve teknolojisi alınırken kültürünün de geleceği idi. Müslüman-Türk çocukları doğdukları evde, ülkede ecnebi mürebbiye olmaksızın da Batılılaşıp kendi değerlerinden uzaklaşabiliyorlardı. Bu konudan bahsedilen bir makaleye göre çocukların gözlerini açtığı evlerinde ilk oyuncaklarından itibaren dikkatlerini çekecek ne varsa Batı'ya aitti. Çocuk büyüdüğü evdeki tüm eşyanın ecnebilere ait olup ailesinin kullandığını deneyimlemekteydi. Hatta çocukların eline verilen resimler, kitaplar, çatal-bıçak gibi basit şeyler ve her şey ecnebilere aitti. Çocuk sadece maddi değil manevi olarak da ecnebi unsurlarla karşılaşmaktaydı. Büyüdüğünde manevi ihtiyaçlarını giderecek, milli eğlence, sosyal ortam olmayınca Batı geleneklerine yönelmekteydi. Aradıklarını kendi değerlerinde bulamayan, yokluk içinde büyüyen çocuklar genç-yetişkin olduklarında ister istemez Batı'nın etkisine kapılarak milli varlıklarını kaybediyorlardı (P.Z. 1926: 5-6).

5. SONUÇ

Osmanlı'da Tanzimat ile diğer alanlarda olduğu gibi kızların eğitimi konusunda da birtakım adımlar atılmak istenmiştir. Ancak nasıl ve hangi amaca yönelik eğitim verileceği konusunda belirsizlik olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemde yön Batı'ya çevrilmiş olmakla beraber kılık kıyafet, ahlakın, gelenek ve göreneklerin kişilerin ait olduğu milletin inancına, anlayışına ve değerlerine ters düşmemesi düşüncesi hakim gözükmemektedir. Bu doğrultuda çocukların eğitimi esnasında bu gibi değerlerin muhafaza edilmesi sık sık vurgulanmıştır. Bunda en etkili olacak kişi anne olduğu için de toplumun eğitilmesinde çocukluk dönemine ve annenin önemine dikkat çekilip, kız çocukların eğitiminin ecnebi

mürebbiyelere bırakılmaması konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Kız çocuklarının ecnebi mürebbiyeler tarafından eğitilmesi Osmanlı'da mühim kadın aydınların yetişmesini sağlamakla beraber toplumun değerlerinin yıpranmasına neden oldukları düşünülmektedir. Mürebbiyelerin yetiştirdiği çocuklar, bu çocukların aileleri ve toplum bir değişime tabi oluyorlardı. Çocukların yabancı dil öğrenirken Avrupa'nın değerlerini de almalarından, kendi örf, adet, kültür, gelenek ve dinlerinden uzaklaşmalarından, giyim-kuşam, davranışlarının değişime uğramasından endişe edilmektedir. Dönemin gazete ve dergilerinde mürebbiyelerin ahlakı bozduklarına dair ifadeler geçmektedir. Romanlarda da mürebbiyeler özel hayatları üzerinden düşük ahlaklı olarak tasvir edilmişlerdir. Bu, okuyucu kitlesinin ilgisini çekmek için de yapılmış bir kurgu da olabilir. Konuya, *"Osmanlı'nın gayrimüslim halkının da ecnebi mürebbiyelerle benzer şekilde giyinip toplum için bir değerler tehdidi oluşturduğu"* düşüncesiyle bakmakta fayda bulunmaktadır. Ecnebi mürebbiyeler hakkındaki bazı yazılar sanki Osmanlı'da değerleri alt üst eden başka şeyler yaşanmıyormuş da yalnızca mürebbiyelerin etkisiyle olmuş gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Mürebbiyelerin *"rol model"* olarak çocuklar üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu muhakkaktır. Ancak bu durum ecnebi mürebbiyeleri ahlaksız olarak etiketlemeyi ve Osmanlı toplumundaki değişimde başka faktörler etkili değilmiş, ecnebi mürebbiyeler olmasa yakınılan değişiklikler olmayacakmış gibi onları sorumlu tutma, yargılama hakkı vermese gerektir. Sosyo-kültürel değişimin mürebbiye gibi bir eğitici olmaksızın sokakta, vapurda, çamaşırhanede, çarşı-pazar, hamam gibi halkın buluşma yerlerinde de gerçekleştiği aşikardır.

Ecnebi mürebbiyeler olmasa da gerek ülke içerisindeki diğer gayrimüslim halk gerekse başka vasıtalarla değerler, ahlak, anlayış yine farklılıklarla, kendisine uymayanlarla karşılaşmakta ve değişime uğramaktadır. Burada okların asıl çevrildiği kişilerin gerçekten mürebbiye olmayıp, sahte belgelerle kim olduğu araştırılmadan işe alınan ecnebi kadınlar olabileceği iyimserliğinde bulunulabilir. Ayrıca rol model olarak çocuk üzerinde anne-baba daha etkilidir. Bundan dolayı asıl eleştirilmesi gereken ebeveynlerin çocuklarının terbiyesini tamamen ecnebi mürebbiyelere bırakıp onlarla zaman geçirmemeleri olmalıdır. Batılılaşırken sadece teknoloji, ilim, bilimin alınarak değişime karşı net bir duvar örmek de mümkün değildir. Teknolojiyle beraber teknolojinin alındığı yerin kültürü de gelmektedir. Burada son olarak ahlakın sadece özel ahlaktan ibaret olmadığını, topluma karşı yükümlülükleri içeren kamusal ahlakın da olduğunu hatırlamakta fayda bulunmaktadır.

6. SUMMARY

Although girls seem to be in the background theoretically in the Ottoman Empire, there are some signs and information that they have an important place in fact. Girls were growing up, becoming mothers, raising children. Regardless of being a girl or a boy, society is built by women. Although girls have such an importance, it is striking that boys are more advantageous in society than girls. One example of this is the issue of education.

In the Ottoman Empire, boys' education opportunities were wider than girls'. With the opening of the school doors for girls, there were ideas to eliminate this inequality. However, it should be stated that the purpose is related to the need due to the above importance, rather than to eliminate inequality. The negative effects of girls' lack of education for the society have led both the state and the society to seek some solutions to overcome this. Traditional education in the Ottoman Empire was now seen as inadequate and criticized by some. However, there seems to be some confusion about how the new education is planned to be given and who will give it. Should girls be trained to be good housewives, or should the same classes be given to boys and the doors to the same professions should be opened? While some of them were in favor of giving lessons to girls in professions that could be called "feminine", others wanted the same classes to be given to boys. In this period, moral and maternal education seems to have predominated. Women were asked to receive a good education, but it was thought that this education should not overshadow their motherhood and femininity. In fact, for a sound society, it was dreamed that girls should be educated to be good mothers and raise good children, and the influence of the mother in child education was emphasized.

One of the topics of discussion regarding the education of girls has been the issue of foreign governesses. The limited number of educational institutions for girls and the idea of providing a good education for girls brought with them the idea of hiring foreign governesses. However, some complaints were made about Muslim children being educated by foreign governesses. Families hired a foreign governess to teach their children European languages, but in this way, there were concerns that the bad customs and morals of Europe would be passed on to their children. In the press of the period, it was thought that the governesses gave the values of the West to the children, naturally to the family and society, and education with governesses was perceived as a threat. The danger and harm of governesses for young girls and society is explained. Especially in the last period of the

Ottoman Empire, the idea of taking science from Europe was dominant in order for the state to regain its former power. Instead of wives who imitate the West, it can be said that knowledgeable and caring wives who will develop themselves, raise children and please their husbands without breaking away from the beliefs and values of the Ottoman Empire were desired.

Governesses have had positive and negative effects on children as role models. However, this situation does not give the right to label and judge foreign governesses as immoral. Socio-cultural change can also take place in the streets, on the ferry, in the laundry, in the meeting places of the people such as bazaars, bazaars and Turkish baths, without an educator such as a governess. Even if there are no foreign governesses, values, morals, and understanding are faced with differences, with those who do not fit them, and undergo changes, either by other non-Muslim people in the country or by other means. One can be optimistic that the real people to whom the arrows are pointing may not be real governesses, but foreign women who were recruited without being investigated with false documents.

In this study, the thoughts about the education of girls in the Ottoman Empire and the idea that being educated by foreign governesses harmed children and society were discussed. In what ways were foreign governesses criticized, and what were the reservations? The study focused on these questions.

7. KAYNAKLAR

- BOA. Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO). 1687/126472, (23-03-1319).
BOA. İrade Hususi (İ. HUS). 89/35, (22-03-1319).
BOA. MF. MKT. 899/33, (16-10-1323).
BOA. HR. SYS, 2443/37, (19-11-1917)).
BOA. DH.EUM.VRK, 3/36, (19.06.1328).
BOA. DH.EUM.VRK, 3/39, (23.06.1328)
BOA. DH.EUM.VRK, 3/50, (27.06.1328)
BOA. DH.EUM.THR, 35/45, (26.05.1328)
BOA. DH.EUM.THR. 35/66, (28.05.1328)
BOA. DH.EUM.THR, (97/86, 27.07.1328)
BOA. DH.MUİ, 96/38, (12.05.1328)
Abdüssettar, (4 Cemaziyel-Ahir 1313). Terbiye meselesi, *H.M.M.*, 22, 45. 46.
Akagündüz, Ü. (2012). *II. Meşrutiyet dönemi düşünce ve kadın dergilerinde kadın tartışmaları (1908-1918)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Akdağ, Ç. T. (2016). Modernleşme sürecinde Osmanlı kadınlarının eğitimiyle ilgili basında yer alan tartışmalar, *Humanities Sciences*, 11(2), 2016, 55-68.

- Alafranga Terbiye, (30 Rebiyül-Evvel 1313), *H.M.M.*, 13, 25-26.
- Aydın, M. A. (1985). *İslâm-Osmanlı aile hukuku*. (Birinci Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Nu: 1.
- Âyine, (16 Teşrinisani 1291, 3, 3- 4.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bulut, F. (1999). *İttihat ve Terakki’de milliyetçilik din ve kadın tartışmaları*. (Birinci Baskı). 1, İstanbul: Su Yayınları.
- Burçak, B. (1998). II. Abdülhamid devrinde İslam ve batılılaşma karşısında kadının konumu. *Doğu-Batı*, 1(3), s. 112.
- Büran, S. (4 Şaban 1331). Gençlik çağında kızlarımız. *Kadınlar Dünyası*, 83, 351-353.
- Çakır, S. (2011). *Osmanlı’da kadın hareketi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çınar, T. (2018). *Osmanlı toplumunda evliliğin sona erdirilmesi (1839-1922)* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çocukları kadınlardan ayırmak, aile (1880) ve hanım (1921), 3, 2 Recep 1297, 56-58, Haz. A. Oğuz İçimsoy. (2011). İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları.
- Darül-Muallimat Mezunelerinden Cemaliye ve Fahriye, (1305). Kızların talim ve terbiyesi-kızlar için talim ve terbiyenin lüzumu. *Parça Bohçası*, 1, 7.
- Esen, N. (1991). Türk ailesindeki değişimin romanımıza yansımaları, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*. 2, 660-676.
- Gürpınar, H. R. (2001). *Mürebbiye*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Göle, N. (1986). *Mühendisler ve ideoloji*. Türkçeleştiren: Eli Levi, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Hasan Maksudzade Muhammed Cemal. (7 Rebiyül-Ahir 1313). Malumat, *H.M.M.*, 14, 29-30.
- https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/2662/mod_resource/content/2/kutu-alan%20duben.pdf.
- İclal. (7 Rebiyül-Ahir 1313). İki refika, *H.M.M.*, 14, 28-29.
- İkbal, H. (11 Cemaziyel-Ahir 1313). Terbiye-i Etfal-i Müslimin -Fikr-i Taklid, *Hanımlara Mahsus Mecmua*, 48-49.
- İnas darülfünununa duhul şeraitinin tebdili. (6 Haziran 1334). *Türk Kadını*, 2, 54-55.
- Karakışla, Y. S. (2014). *Osmanlı hanımları ve hizmetçi kadınlar (1869-1927)*, İstanbul: Akıl fikir yayınları.
- Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*, Çeviren: Aksu Bora, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kızların zaman-ı tahsili. (31 Ağustos 1311). *Hanımlara Mahsus Gazete*, 4, 1.
- Koçak, A. (2016). Osmanlı Türk toplumunun modernleşmesinde bir model: Avrupalı mürebbiyeler, *SUTAD*, (40), 59-71.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. (İkinci Baskı). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Küçükgörmen, G. C. (2010). *Halide Edip Adıvar’ın romanlarında kadın ve kadın eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri

- Enstitüsü, İzmir.
- Maarifin kadınlara lüzumu, (26 Şaban 1292). *Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderât*, 1, 1-2.
- Mehmed Fahrettin. (13 Cemaziyelahir 1335). İçtimâiyyat: feminizm meselesi-1-bizde nisâiyûn nasıl türedi?. *Sebilürreşad*, 8(195), 236.
- Melek, H. (1325). Firar, *Mehasin*, 7, 521-522.
- Meriç, C. (1981). *Bir faciannın hikayesi*, Ankara: Umran Yayınları.
- Necmeddin Sadık, (12 Temmuz 1917). Genç kızların terbiyesi, *Yeni Mecmûa*, 1, 15-16.
- Necmeddin Sadık. (1 Ağustos 1334). Kızların terbiyesi. *Türk kadını*, 1(6), 82-83.
- Nusret, H. (13 Mart 1335). Sükût ve esbabı, *Genç Kadın*, 6, 87-88.
- Okay, O. (1989). *Batı medeniyeti karşısında Ahmet Mithat efendi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ördem, Ö. (2015). Servet-i Fünun dönemi romanında mürebbiyeler: yabancı ve yabancılaşma, *Turkish Studies*, 10/10, 719-732.
- P. Z. (1925). Milli terbiye hakkında bazı düşünceler, *Âsâr-ı Nisvân*, 15, 5- 6.
- P. Z. (1926). İhtiyaçlarımız, *Âsâr-ı Nisvân*, 19, 4- 6.
- Ramsay, A. D. (2015). *19. yüzyıl sonlarında Türkiye’de günlük yaşam*, Çeviren: Raziye Çakıcıoğlu-Ercan Uyanık, İstanbul: Say Yayınları.
- Sadiye, (14 Nisan 1329). Aziz hemşirelerim!, 11, 3.
- Ulu, C. (2014). Osmanlı Devleti’nin son döneminde mürebbiyelik müessesesi, *Turkish Studies*, 9/1, 595-610.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurumla finansal ilişkilerimin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.